

UNGERNS FRIHETSKAMP I HISTORIEN

Av dr ERNST BENEDIKT

DEN 13 mars 1848 samlades en väldig folkmassa framför regeringspalatset i Wien. Oerhörd spänning rådde. Man visste vad som hade hänt i Paris under februarirevolutionen, man insåg att folkresningen mot tyranni och andligt förtryck nu skulle urladda sig också i Österrike. »Något måste hända» — det kände alla. Men den tändande gnistan fattades. Då kom plötsligen, direkt från tryckeriet, de färska och ännu fuktiga flygbladen med referat av det stora frihetstal, som Ludwig von Kossuth hade hållit i ungerska parlamentet. Kossuth hade med största patos anklagat regeringen för dess baksträveri, för att ekonomiskt och politiskt avvärja varje reform. Han gav uttryck åt sin bittraste smärta över fosterlandets öde och sin upprördhet över den tidens quislingar. Med ens svingade sig en student upp på räcket till brunnen på gården framför det nederösterrikiska parlamentshuset och reciterade med hänförelse Kossuths ord. Det blev den tändande gnista, som mängden hade väntat på, den första drivfjädern till den österrikiska revolutionen, som inom två dagar så gott som utan blodsutgjutelse kastade feodalsystemet över ända och ledde till pressfrihet och allmän rösträtt för ett fritt valt parlament.

Ungern följde 1848 blott en tradition, som går tillbaka ända till 1200-talet. Liksom i England adeln utfärdade Magna Charta som skydd mot en svag och perfid konung, så tvingade Ungerns magnater den olycksalige kung Andreas II att utfärda den »gyllene bulla», som skulle trygga adelns personliga frihet och yttranderätt, och jus resistendi, rätten till motstånd mot en kungamakt, som skulle kränka de nationella rättigheterna, författningen. Det var här liksom i England endast feodalherrarna, som på sådant vis satte fasta gränser för det kungliga godtycket. Men adeln hade i Ungern så småningom kommit att omfatta sexhundrausen större och mindre jordägare, och dess motståndsrätt blev till en hela nationens ange-

lägenhet. Den höll hårt på sin frihet, på riksdagens rättighet att fatta beslut om landets lagar, på landets självförvaltning, trots hårdaste tryck utifrån och allvarliga stridigheter i det inre. Ungern kunde detta, därför att grevskapens autonomi, som härrörde ända från karolingertiden, hade starka rötter i folkmedvetandet. Ungern hade dessutom lyckan att ständigt på nytt äga män, som gav uttryck åt nationalmedvetandet. Det har alltid ägt personligheter, som tack vare hjältemod, energi, vältalighet och offervilja rest sig över mängden och förkroppsligat folkets frihetssträvan.

Detta har skett under förhållanden, som i fråga om fasor endast överträffas av den nuvarande katastrofen. Ty under två århundraden låg Ungern ständigt inklämt mellan två övermäktiga stormakter: Österrike, vars härskare samtidigt var tysk kejsare, och Turkiet. Som en röd tråd löper genom hela den ungerska historien ända fram till försoningen mellan dynastien och nationen år 1867 förtvivlan över trycket från väster eller från öster. Varje annat folk skulle sannolikt under dessa omständigheter sträckt vapen och offrat sin motståndsrätt, sin författning på tidsförhållandenas altare. Ty sedan slaget vid Mohacz 1526, då ungerska hären under Ludvig II besegrades av turkarna, var landets självständighet i själva verket tillintetgjord. Endast Habsburg och de tyska truppersnas härbann satte bestämda gränser för osmanernas krav. Men följden blev en tredelning av det olyckliga landet. Östra delen tillföll Österrike. Men i Budapest satt den turkiske paschan med de »tre hästsvansarna», sedan turkarna hade erövrat fästningen utan strid genom ett förräderi, som helt och hållet verkar som mönster för ryssarnas beteende mot regeringen i Ungern. Siebenbürgen, Ungerns tredje del, blev en satellitstat till sultanen. Men just från detta Siebenbürgen kom de män, som trots inringningen sökte rädda landets självständighet och vilkas strävanden också starkt uppmärksammades i Sverige. Johann Zapolya uppnådde kungavärdigheten, men genom svaghet och o beslutsamhet gav han fyra gånger turkarna tillfälle att föra kriget mot Habsburg på ungersk mark — de belägrade Wien 1529. Efter hans död råkade Ungern i kaos. Men hans efterträdare furstarna Stefan och Siegismund Bathory, Stefan Boskay och Gabriel Betheln återställde ordningen. De lyckades om och om igen av habsburgarna få bekräftelse på den ungerska författningsrätten, särskilt i tider av yttersta nöd, under monarkiens krig mot Frankrike och under trettioåriga kriget. Men varje gång strandade de klokaste planer på den fullkomliga bristen på förtroende på ömse håll. Gang på gang bröt monarkerna sina löften, när faran var över, och ständigt inver-

kade avskyn över soldateskens förbrytelser på sinnena. Ty vid sidan av maktproblem och nationella frågor rycktes landet in i de blodiga religionskrigens sfär, då Ungern till större delen var intimt förbundet med protestantismen men också med calvinismen. Var eljest skulle Ungern kunna finna en motvikt mot en Bastas eller Caraffas — kejsarens bödel — raseri än hos de likaledes förhatliga turkarna och senare hos Sverige och Ludvig XIV?

Här måste dock inflickas, att det ungerska dödsmodet ingalunda riktade sig ensidigt mot Habsburg. Försvaret av Belgrads fästning under Johann Huniady och fästningen Szigetvár under Nikola Zriny, för att endast nämna två exempel, och den försonliga inställningen hos många betydande statsmän och kyrkofurstar, särskilt ärkebiskopen i Kaposvar, Seczeniy, bevisar, hur stark trots alla hämningar känslan var i Ungern, att landet hörde till väst och inte till öst.

Än en gång flammade visserligen upprorsfacklan mot Habsburg, förd av fursten av Siebenbürgen Franz Rakoczy II. Redan genom sin familj var han liksom förutbestämd till upprorsman. Hans far, Rakoczy I, hade liksom Gabriel Bethlen varit bundsförvant med Sverige i trettioåriga kriget. Dessa förhållanden har utförligt skildrats av historikern Wiebling. På mödernet var Rakoczy son till Helena Zriny, vars far blev halshuggen såsom delaktig i en sammansvärjning i Österrike. Rakoczy häktades, då han under spanska tronföljdskriget trädde i förbindelse med Ludvig XIV för att på detta betänkliga sätt trygga sitt lands rättigheter. Men hans hemlighet förråddes för kejsaren av hans mest förtrogne vän, och endast genom en äventyrlig flykt lyckades rebellen rädda sitt skinn. Nu valdes Rakoczy till furste av Siebenbürgen, han samlade en armé, och trots upprepade nederlag, trots ärliga kompromissförsök besegrades han först efter Josef I:s eftergifter genom den bekanta freden i Szatmár, Rakoczy hade flytt till Polen för att där, förgäves, anhålla om hjälp hos Peter den Store. Genom sin heroiska kamp räddade han dock den ungerska författningen. Liksom senare Kossuth flydde han till Turkiet, där han dog i armod och ensamhet. Men den marschmelodi, som bär hans namn, har blivit ett slags den ungerska frihetstankens Marseillaise, och i folkliga sånger lever hans minne som en legend, minnet av en martyr.

*

Följderna av den ungerska nationens tvåhundraåriga kamp för livet blev fruktansvärda. Ty till denna epoks övriga brännande problem kom ju den sociala frågan i sin svåraste tillspetsning. Out-

sägligt elände rådde ute i byarna. Det föreföll helt utsiktslöst att förmå adeln att mildra den barbariska behandlingen av sina under-såtar. Folkkejsaren Josef II konstaterar i sina rapporter som med-regent — jag citerar ur min biografi över kejsaren: — på vissa gods måste de underlydande från Johannes till Mikael varje dag tråla med all sin boskap. Endast en enda natt fick de använda till att bruka sin egen jord. Det var avskyvärt. Femtio kättingar hotade envar, som sökte skildra dessa förhållanden för kejsaren. Massavrättningar, godtyckliga deportationer spred skräck och fasa.

Maria Theresia lyckades slå den första bräschan i denna mur av träldom. Kejsar Joseph själv befriade bönderna från livegenskapen, men trots detta urladdade sig förbittringen hos dessa så länge förslavade människor i ett uppror, analogt med 1400-talets bondekrig med alla de gräsligheter, som aldrig saknas, »när slaven bryter sönder sina bojar» . . .

Det var dessa ända in på 1800-talet kvardröjande sociala missförhållanden, som tillsammans med det olidliga andliga trycket för första gången i historien förenade de båda riksdelarna Österrike och Ungern i en gemensam revolt. Det var samma anda, som besjälade männen av den 13 mars 1848 både i Ungern och i Österrike. Det var en av ingen blodtörst, av inga illgärningar besudlad, av nära nog barnslig självtillit närd hänförelse. Ännu kraftigare än i Österrike genljöd talarens ord i ungerska riksdagen, där de motsvarade en månghundraårig tradition. Ädlare klingade också den unge (och så ung bortgångne) Alexander Petöfis dityramber, än den så välmenande lyrik, som samtidigt åstadkoms i Wien. Den som i Ungern talar om frihet, han känner diktaren Petöfis själ och anda som något närvarande och levande — diktarens monument reser sig högt över stranden av Donau. Han var för de ungerska upprorsmännen detsamma som Theodor Körner för Preussens befrielsekrig mot Napoleon. Alltifrån början såg han med visionär blick den tragiska karaktären i denna jublande »folkvär». Ty vid sidan av frihet och kärlek är döden grundtonen i hans sånger. Ja, vansinne kväller fram ur en av hans mest berömda, av Sjöldbrand mästertligt till svenska översatta dikt. Den liknade också mest vansinne, denna kamp av hopradsade, illa beväpnade skaror mot Österrikes organiserade armé, som ytterligare var förstärkt med kroatiska regementen.

Och ändå! Så stark var folkets kampvilja och så tungrodd och oskicklig de »kejserligas» ledning, att Ryssland som bekant, Nikolaus I:s Ryssland, måste ingripa med marskalk Paskiewitsch för

att slutligen uppnå ett avgörande, Görgeys kapitulation vid Vilagos. Ungrarna blev därvid bedragna genom falska löften. Ett fruktansvärt blodbad blev följden — tretton ungerska generaler blev hängda eller nedskjutna. Det dröjde nästan tjugo år, innan såren långsamt, mycket långsamt läktes. Två krig — 1859 mot Frankrike, 1866 mot Preussen — måste förloras, förrän kejsar Franz Joseph, under påverkan även av den ungersk-vänliga kejsarinnan Elisabeth, äntligen begrep, att det nationella motståndet inte kunde brytas med maktmedel, att Ungern endast kunde erövrats moraliskt.

Författningen av år 1867 medförde visserligen ingen demokrati i de båda rikshalvorna, men väl liberala frihetsrättigheter, som varaktigt skulle förhindra absolutismen. Som ung redaktör i Neue Freie Presse lärde jag känna många koryfärer från denna era, som var en era av personligheter men inte en era av stora tankar. Jag ser ännu för mig greve Stefan Tisza, när han besökte min far. Det var en dyster gestalt, en czardasdansare, en fåktare och ryttare, men också en fruktad kännare av de mest komplicerade ekonomiska problem, respektingivande som en general, som med järnhand håller sina trupper i tygeln. Han blev mördad 1918. I fullkomlig kontrast till honom stod ministerpresidenten — om jag inte missminner mig innehade han tre gånger posten — dr Alexander Wekerle, en jätte med vacker basröst, gemytlig, klok, alltid villig till löften, berömd genom sin årslånga och segerrika kamp för borgerlig vigsel. Och åter helt olik de båda ovannämnda var greve Albert Apponyi. Hans ädla profil, hans högresta, slanka figur, hans enorma språkbegåvning — han översatte själv sina tal till engelska och franska — allt detta gjorde honom omedelbart till en högt aktad representant för sitt land i Nationernas Förbund. Bredvid honom förbleknade monarkiens siste utrikesminister, greve Julius Andrássy: ett demosteneshuvud, mager, blek, den lille sonen till en stor fader, vilken hade varit en av Trippelalliansens grundare, vän till furst Bismarck...

Skuggor ur ett förflutet, som är oåterkalleligen försvunnet. Men i detta förflutna uppnådde Ungern inom ramen för gemenskapen med Österrike ett aldrig tidigare tänkbart välstånd. Det lyckades att vid sidan av ett blomstrande jordbruk skapa en betydande industri. Kultur och konst blomstrade. Undan för undan uppnådde Ungern rent av en rangplats framom det av nationalitetsstrider förlamade, halvt absolutistiskt styrda Österrike.

I dag ligger hela detta verk efter ett halvt årtusende av heroisk kamp i spillror. Hur denna ödeläggelse åstadkommits, hur Sovjet genom list och våld, genom förräderi, av quislingar tillvällat sig

makten, det har Ferenez Nagy, förre ministerpresidenten och ledaren för småbrukarnas parti, med skräckingivande klarhet skildrat i sina högst livfulla memoarer. Väsentligen kan den tillskrivas förblindelsen hos socialisterna, som var beredda till varje ögontjänst, värlösheten gentemot militärmakten, engelsmännens och amerikanarnas likgiltighet. Steg för steg undanträngdes partiet från sin maktställning. Genom skamlösa lögnen måste en »sammansvärjning» ges sken av trovärdighet, »bekännelser» frampressades medelst tortyr och slutligen hotades Nagy själv till livet av Rakosi, sammansvärjningens verkliga ledare, och tvingades emigrera. Därmed hade Sovjet fått fria händer i Ungern. Nu har Ungern än en gång svarat på detta attentat mot friheten. Kommer det någonsin att avstå från sin nations krongods? Dess egen diktare, som föll i kampen för detta krongods, ger svaret:

»Vid de tappra magyarernas Gud
Svärja vi:
Trälldomens fjättrar skola vi avskaka oss
Till varje pris!»